

Kılıç, A. C. (2023). Kültürel Bir Obje Olarak Maske Geleneği ve Özgün Uygulamalar Bağlamında, Yüzler, Kimlikler, İfadeler. *Social Sciences Research Journal*, 12 (4), 542-555.

Kültürel Bir Obje Olarak Maske Geleneği ve Özgün Uygulamalar Bağlamında, Yüzler, Kimlikler, İfadeler

Doç. Dr. Atilla Cengiz KILIÇ
atilla.kilic@deu.edu.tr
0000-0002-5646-4125

Özet

Maske geleneğinin kültür tarihinin başlangıcından bu yana tinsel bir anlayışla kullanıldığını söylemek mümkün olabilir. Maske kullanımının, bir kültürel birikimin taşıyıcısı olması ve kullanıldığı toplumlara bakıldığında farklılıklarının olması, oldukça normal görülebilir. Bu çalışmada maske kültürünün farklılıklarını görebilmek için, önemli maske geleneklerinden seçimler yapıldı. Bunlar bazen kıta bazen de ülke bağlamında ele alındı. Her ne kadar tarihsel olarak maske kullanımında farklılıklar olsa da günümüzde tamamen anlam kaymasının yaşandığını ve işlevinin değiştiğini görmekte mümkün. Güncel kültür içerisinde, bu tarz bir kültürel objenin çoğunlukla farklı amaç ve içeriğe dönüştüğü söylenebilir. Bu çalışmadaki amaç, maske geleneğinin, başlangıçtan günümüze toplumsal serüvenini, değişimini, dönüşümünü, benzerlik ve farklılıklarını araştırmaktır. Öncelikle maskenin literatür taraması yapılmış ve kültürel bir Görsel anlatım objesi olarak incelenmiştir. Bu bağlamda maskenin gündelik ve sanatsal pratiklerini de kapsayan bir biçimde seramik sanatıyla arasında ilişki kurulmuş ve bize sunduğu olanaklarından yararlanılmıştır. Maske kültürünü araştırıp elde edilen verileri kullanarak, çağdaş seramik sanatında anlatım ögesi olarak değerlendirip, bir sanatsal ürüne dönüştürmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maske, Obje, Gelenek, Kültür

The Tradition of the Mask as A Cultural Object and in Context of Original Applications; Faces, Identities, Expressions

Abstract

It may be possible to say that the mask tradition has been used with a spiritual understanding since the beginning of cultural history. It can be considered quite normal that the use of masks is the carrier of a cultural accumulation and there are differences when looking at the societies in which it is used. In this study, selections were made from important mask traditions in order to see the differences of mask culture. These are sometimes discussed in the context of the continent and sometimes the country. Although there have been differences in the use of masks historically, it is possible to see that there has been a complete shift in meaning and that its function has changed. It can be said that in contemporary culture, such a cultural object often turns into a different purpose and content. The aim of this study is to investigate the social adventure, change, transformation, similarities and differences of the mask tradition from the beginning to the present. First of all, the literature review of the mask was made and examined as a cultural visual expression object. In this context, a relationship has been established between the mask and the art of ceramics, including its daily and artistic practices, and the opportunities it offers us have been utilized. By using the data obtained by researching the mask culture, it was evaluated as an element of expression in contemporary ceramic art and tried to be transformed into an artistic product.

Keywords: Mask, Object, Tradition, Culture

Giriş

Toplumların kültürlerinin sürekli değiştiğini, gelişip dönüştüğünü, çoğalarak kendini yenilediğini, farklı kültürlerden etkilendiğini ve etkilediğini söyleyebiliriz. Kültürün öğretisiyle, kişinin özelliği bir araya geldiğinde yeni değişimleri, özgün üretimleri görmek mümkün olabilir. Buna bağlı olarak sanatsal veya kültürel somut üretimler, içinde bulunduğu kültürle ilişkilendirilebilir. Kültürlerde, karşımıza çıkan soyut kavramlar, bazı durumlarda somut simgelere dönüşebilir. Bu simgesel durum, anlatılmak istenileni daha etkili kılmak için tercih edilebilir. Bundan dolayıdır ki; insan toplulukları kültürleriyle paralel ortak objeler üretmişlerdir. Bu objeler, zaman sürecinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre farklı işlevlere dönüşmüşlerdir.

Kişinin kendisinin bizzat katılarak sosyal ilişkiler esnasında edindiği tecrübeler, onun hem şahsi hem de ferdi yönünün müşterek bir sonucudur (Sözen,1991:96).

Bu müşterek sonuçla toplum içerisinde kimlik ve kişilik betimleme ihtiyacı bazı durumlarda kendi yüzlerini değiştirme ihtiyacı duymuşlardır. Bazen yüzünün bir kısmını, bazen tamamını bazen de tüm vücudunu veya vücudunun bir bölümünü farklı gösterme davranışı içine girmişlerdir. Bu şekilde davranmalarının nedeni maskelerin ilk ortaya çıkışındaki anlamlarından farklı olsa da insanlar günümüzde de halen yüzlerini değiştirme farklı gösterme gayretinden vazgeçmemişlerdir.

Bu çalışmada yapılmak istenen, bazı maske gelenek çeşitlerini, içinde bulunduğu kültürle ilişkilerini, ifade ettiği anlamlarını ve kullanım amaçlarını belirlemeye çalışmak ve elde edilen verilerden yararlanarak güncel birer sanat objesi tasarlayıp uygulamaktır.

Kültür

Kültür kavramına ilişkin çok sayıda tanımlama yapılmaktadır. Çok geniş bir kavram olarak karşımıza çıkan kültür, zaman sürecinde oluşan bir olgudur.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre kültür; “bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü, diğer bir tanıma göre ise, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlanmaktadır (“Kültür, Türk Dil Kurumu”).

Bir dönemi veya toplumu anlamak için kültür bize yol gösterici olur. Kültür, insan yaşamını anlamlandırmanın ve düzenlemenin bir yoludur.

Kültürlerde araçlar olarak yorumlanan ve somut unsurlar olarak kabul edilen kültürel objeler, bir toplumu anlamada ve onu çözümlemelerde önemli kaynaklardır.

Obje

Türk Dil Kurumuna göre obje kelimesi; “*nesne* anlamına gelmektedir (“Obje,Türk Dil Kurumu ”). Aynı zamanda ele alınan bu anlamı ile günlük yaşamdaki herhangi bir eşya da yine obje olarak değerlendirilir. Özellikle de halk arasında farklı süs eşyaları ve bu şekilde kullanılan ürünler obje şeklinde anlatılmaktadır. Dilbilgisi üzerinden ise, direkt olarak cümlenin öğeleri kapsamında *nesne* biçiminde ifade edilir.

Maskeye bu tanımla bakıldığında, maske bir objedir ve kültürle ilişkilidir. Yani kültürel bir objedir. Bir tarihsel ve toplumsal süreç içinde maske geleneğini ve maskeleri doğru analiz etmek istiyorsak mutlak yaratıldığı kültürle beraber değerlendirmek zorundayız. Aksi takdirde yanlış çözümlemelere sebep olunabilir.

Maske

Maske kelimesi dilimize Fransızcadan geçmiştir.

“Kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte, Batı orijinli bir terim olan maskenin, yüz anlamına gelen Arapça maskhara (bir hayvan ya da canavar) kelimesinden türediği düşünülmektedir

(Nunley,1999:15). (Aktaran: Demircioğlu, 2015:160).”

Bağcı ise maskeyi şu şekilde tanımlamıştır; “maske tanınmamak, korunmak, gizlenmek ve güzel ve farklı görünmek gibi farklı amaçlarla yüze ve başa takılan, çeşitli malzemelerden hazırlanan yapay yüz ve başlıktır (Bağcı, 2018: 28).”

Maskenin Tarihçesi

“İlkel toplumların avcılıktan, tarım yaşamına geçmesi ile tinsel olarak hayvanların anlamı zayıflamıştır. Bunun yerini maskeler almıştır. Ölen atalarının ruhlarına ulaşmanın yollarından biri de maskeli törenlerdir. Bu topluluklarda maske büyük bir kutsallığa sahiptir. Maske, ölen ataları arasında bir çeşit köprü vazifesi yapmaktadır. Maskeyi takan kişi maskenin şekline göre şaman veya medyum olarak başka bir kimliğe bürünür ve aynı zamanda başka bir ruh kazanır (Gül, 2019: 8).”

İlk maske örneği olarak kabul edilen şama ve büyücü mağara resmi (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Les Trois Freres mağarası, **Theriantrop** M.Ö. 13.000, Fransa.

Arkeolojik kazılarda bulunan en eski olduğu düşünülen maske 11.000 yıl öncesine aittir. Kireç taşından oyularak yapılan maske *Nahal Hemar*'ın mezarında, 12 parça halinde bulunmuştur. Günümüzde birleştirilerek İsrail Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmeye alınmıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. İsrail Arkeoloji Müzesi'nde, Nahal Hemar'ın mezarında M.Ö. 11.000, İsrail.

Maske geleneği bazı kültürlerde çok yoğun kullanılmıştır. Görsel olarak maskeler sanat eseri olarak görülürken aynı zamanda topluluğun sosyal değerleri içinde çok daha yüksek bir düzeyde işlev görür. Maskeler tek başına bir nesne olarak değil, sosyal bir unsurun gerekli bir bileşeni olarak görülürler. Tanrılar ve insanların arasında ilişkiyi kuran maskelerdir.

“Bu nedenle birçok maskeleme töreninde dans, drama, tiyatro ve / veya ayinle ilgili performanslarla daha yoğun bir duygu ile yaklaşılmaya çalışılır. Bu durumlarda, kullanıcı kostümün bir parçası olarak bir yüz maskesi veya tüm vücut maskesi kullanabilir. Maskeli dans sadece ritmik bir performans değildir. Toplumsal uyumu ve maneviyatı amaçlayan ortak ritüeldir (“History of Maskst”).

Zaman içerisinde maskeler, ilkel inançlardaki büyüsel ayinlerden, şamanların tedavi danslarına kadar olan tören performansları stilize olarak tiyatro ögesi haline gelmiştir.

Bazı Kültürlerde Maske Geleneği

Dünyanın farklı bölgelerinde, her etnik toplumda geçmişten günümüze kadar maske kullanılmıştır savı, abartılı bir iddia olmaz. Çünkü bazı coğrafya ve toplumlar maske kullanma geleneği çok daha önemli olmuş ve yaşamlarında büyük yer edinmiştir. Konunun genişliğinden dolayı tüm kültürlerdeki maskeler üzerinde durmak yerine öne çıkmış maske kültürüyle özdeşleşmiş bölge veya kültürlerin maskeleri üzerinde durulmuştur.

Antik Mısır'da Maske Geleneği

Eski Mısır'da maskeler ölüm ve ritüel maskeleri olarak iki amaçla kullanılıyordu. Ölü bedenini korumanın çok önemli olduğuna inanıyorlardı, çünkü ölen kişinin ruhunun hep yaşayacağı ve bu nedenle sağlam bir vücuda ihtiyacı olacağını düşünüyorlardı. Bedenin korunması, iç organların çıkarılması kavanozlara yerleştirilmesi, vücudun keten bezlere sarılması ve mumyalamayı içeren bir süreç ile yapıldı.

İlk maskeler iki parça halinde ahşaptan yapılmış ve mandallarla birleştirilmiştir. Bundan sonra Mısırlılar, papirüs veya ketenden yapılmış ve alçıya batırılmış ve daha sonra tahta bir kalıba kalıplanmış bir malzeme kullandılar. Tanrılar ya da ileri gelenler için, ölüm maskelerinde, kutsallığına inanılan altın ve gümüş gibi değerli metal renkleri uygulanmıştır. En ünlü cenaze maskelerinden biri *Tutankamon'un* maskesidir. (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Kahire Mısır Müzesi, Tutankamon'un maskesi. MÖ 1323. Mısır.

Ölüm maskeleri, ölen kişiye benzeyecek şekilde yapılmıştır, ancak gözleri biraz büyütülmüş ve hafif bir gülümseme verilmiştir. Bununla birlikte mücevher ve makyaj ile dönemin modasını da yansıtmaktadır.

(“Mask_of_Tutankhamun,”)

Ritüel maskeler, ayinler sırasında rahipler tarafından takılırdı. Bu maskeler papirüsten yapılır ve sonra boyanırdı. Eski Mısır tanrılarının başları, hayvan başları gibi yapılmışlardı. Diğer tanrı ve tanrıçaların da maskeleri vardı. Eski Mısır'da din çok önemliydi. Tapınaklar, tanrıların yaşadığı ve tanrı heykellerinin kendilerinin tanrı olduğu yerlerdi. Dinle ilgili her şey gizemle örtülmüştü. Bir tören sırasında bir tanrı maskesi takan rahip, tanrının kendisinin somut bir örneği olan tanrının avatari, yani ruhun bir bedende reenkarnasyonu olacaktı.

(“History-of-Egyptian-Masks,”)

Afrika Mask Geleneği

Afrika maskelerinin geçmişi, Paleolitik çağlara kadar izlenebilmektedir (Arsoy.T, Afrika maskelerinin Tarihçesi).

Afrika'daki kültürlerde maske çok zengin bir anlatım objesi olarak kullanılmıştır. Afrikalılar ölen atalarının ruhunu ve yüzünü yaşatmak için maske yapmışlardır. Tanrı ile atayı ilişkilendirmişlerdir. Tanrı öldükten sonra yaşatan bilge bir atadır. Maske yapan sanatçılara kutsallık verilir; çünkü yapacağı maskede yaratıcılık, düş gücü önemli sayılır. Ancak o zaman ruhlarla sohbeti edebilir, yer ve göklerin derinliklerinden, haber alabiliyorsa maskelere ruhlarını kazandırabileceklerine inanılır (Taş, T ve Parlayan, A, 2020).

Maskelerin yapımında metal, ahşap, deri gibi malzemeler kullanılmıştır.

Afrika büyük bir kıta olduğu için mask geleneği bölgeler arası büyük farklılıklar gösterir ve çok çeşitli maske yapma ve kullanma gelenekleri bulunmaktadır. Geleneksel Afrika maskeleri, geleneksel törenlerinde önemli bir role sahiptirler. Maskeler Afrika'da barış veya savaş törenlerinde, bazen de tarımda iyi ürün elde etmek amacıyla dinsel törenlerinde kullanılmıştır. Özellikle cenaze törenlerinde bu önem daha da artar. Maske takan kişi maskeli hali ile ölen atalarının ruhunu temsil etmektedir. Maskeler her zaman insan yüzü görünümünde yapılmaz bazen hayvan yüzü şeklinde yapılır.

“En yaygın maskelerden biri antiloptur. Antilop mask betimlemeleri tarımı ve çiftçiyi simgeler. Kabilelerde maskeler genellikle farklı niteliklerde sembolize edilir. Savaş maskeleri iri gözler ve korkutucu yüzleri ile düşmanı korkutmak için yapılmıştır.

“Tüm dünyada Sanat tarihçiler başta olmak üzere insanlar farklı sebeplerle olsa da Afrika maskelerine ilgi büyüktür ve maskelerini toplamayla çok ilgilidirler. Çağdaş sanatçıları Afrika maskelerinden etkilenecek yeni eserler yaptıkları çok bilinen bir durumdur. Buna önemli örnek olarak Picasso'yu sayabiliriz. Günümüzde maske tüm dünyada sanatın en popüler formları arasındadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Afrika Tören Maskeleri

Çin’de Maske Geleneği

Çin’de maske yapma geleneği, çeşitli etnik grupların uyguladığı kültürel bir uygulamadır. Maskeler taş, ahşap, metal, deri, kumaş ve özel kâğıtlardan yapılmıştır. Maskeler bir kişinin başına veya yüzüne takılır. Maskelerde kullanılan renkler maskelerin ardındaki anlam açısından önemlidir. Canlı renk şemalarında kırmızı renk, sadakat anlamına geldiği düşünüldüğü için sıklıkla kullanılır, cesaret ve refah getirir. Mor, aileye saygı, siyah dürüstlük, pembe yaşlılık, kırık beyaz kurnazlık, açık beyaz kibir, sarı gaddarlık, gri açgözlülük ve mavi dayanıklılık için kullanılıyordu. Hiddetli erkekler yeşil renkle anlatılırken, doğaüstü varlıklar altın ve gümüşle boyanırdı. Boyanan tasarımlar inci ve ipekten yapılmış aksesuarlarla süslenmiştir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Ahşap Çin Maskesi

Çin maske geleneğinde Pekin opera maskeleri önemli yer tutar. Çin tiyatrosunda maske kullanımı, dini danslar ve ritüellerin vazgeçilmez unsurudur.

Pekin Operası maskeleri eski zamanlarda totemden doğar, Song ve Yuan Hanedanlarının yüz resimlerine dönüşür ve sonunda Ming ve Qing Hanedanlarının yüz kostümü şeklini alır. *Boyalı yüz ve palyaço klişe* rollerinde opera oyuncular ve aktrisler için bir takma yüz makyajı kalıbıdır. Kayıtsız ve aşağılayıcı çağrışımları ima etme ve iyilik ve kötü niyetleri ayırt etme gibi sanatsal işlevler oynar, izleyicinin sembolik yüz makyajlarıyla oyuncuların ve aktrislerin iç dünyasına bir göz atmalarını sağlar. Bu anlamda yüz makyajı *kalp ve ruh resmi* olarak ün kazanmıştır. (“Pekin Opera Maskeleri”)

Antik Yunan’da Maske Geleneği

Antik Yunan dilinde *maske* anlamına gelen *prosophon* kelimesi *gözün önünde olan* anlamını taşır. Bu kelimenin diğer bir anlamı ise *yüz dür* (Güner, 2006: 45). Antik Yunan tiyatrosunda maske kullanımı M.Ö. 545-525 arasında Aiskhylos’un dönemine kadar dayanır (Bennett, 2012). Aktaran: (Azizov, 2017:12).

Antik Yunan’da da maske kullanımı diğer kültürlerde olduğu gibi ritüellerden kalma bir ifade aracıydı. Kostüm ve maske kullanımı, Dionysos şenliklerinde ilk defa tiyatroya geçti.

Dionysos törenlerinde tanrı doğrudan maskenin içinde belirir. Bu törenler sırasında, maske, artık yalnızca tanrıyı simgeler (İndirkaş,2004:67).

Ayrıca Maske Grek tiyatrosunda sadece ritüel amacıyla da kullanılmıyordu, kullanılmasının başka nedenleri de vardı; bir oyuncu maske sayesinde çeşitli karakterleri oynayabiliyordu (Fotoğraf 6). Büyük tiyatrolarda, oyuncu yüzünden büyük maske taktığında arka taraftaki izleyicilerde oyuncuyu görebiliyorlardı. Ayrıca maskelerin açık ağzı büyük oluyordu, bu da oyuncunun sesini bir megafon kullanıyormuş gibi yükseltiyordu (Kavrakoğlu,2019).

Fotoğraf 6. Antik Yunan Tiyatrosundan günümüze kadar gelebilmiş maske örnekleri

Kore Maske Geleneği

Tal, Korece maske anlamına gelir ve Kore’de tanrının bir simgesi olarak görülür. Bundan dolayı Kore’de maskeye özellikle değer verilmiş ve tapınılmıştır. Ayrıca maskenin tehlike ve hastalıklara karşı koruyucu olacağına inanıyorlardı. Maske gösterilerinde yer alan şarkı söyleme ve dans etme de bu düşünceden kaynaklanmaktaydı. Koreliler danslarda Atalarının ayinlerini gerçekleştirmek için ve onları kötü ruhlardan korumak için maske takarlardı (“Korean mask”).

Tiyatro oyunlarında maske takmak toplumda, eleştirilmesi güç konuları eleştirme olanağı sağlardı ve bu konular için farklı maskeler vardı.

Genellikle ürkütücü veya grotesk maskeler, tören ayinlerinde korku ve mizah uyandırma yetenekleri nedeniyle Şamanist uygulamalarda kullanılmıştır. Maskeler genellikle Kızılağaç ağacından yapılırdı. Boyalı ve genellikle ağız hareketi için menteşeleri vardı. Ataların ayinlerini gerçekleştirmek veya maske takarak kötü ruhları kovmak için bir maske kullanmışlardır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Bongsan maske dansı

Endonezya Maske Geleneği

Endonezya büyük bir ada ülkesidir. Bu adaların en büyükleri Sumatra, Java ve Sulawesi ile kısmen Borneo ve Yeni Gine'dir. 17 binden fazla adadan oluşur. Java dünyanın en kalabalık adasıdır ve nüfusun yarısından fazlası bu adada yaşamaktadır (“Vikipedi,özgür ansiklopedi”).

Oldukça büyük bir ülke olan Endonezya’da maske geleneğinde de çok çeşitlilik gösterir. Genellikle efsanevi hikâyelerin anlatım dilidir. İkonografik bir anlatımı yansıtan kukla performansı ile meydana gelmişlerdir.

Maskelerde yüzün rengi, göz ve burun şekli tasvir edilen karakterin sosyal statüsünü ve mizacını yansıtmaktadır. Maskeler, tapınaklardaki performanslarla bağlantılı olarak yaşamın döngüsü olarak hala günlük yaşamın bir özelliği durumundadır.

Maskelerde kulaklar önemli ayrıntılardır. Her kulağın tepesinden ileriye dönük boynuz benzeri bir çıkıntı bulunmaktadır. Ağız kısmında ise dişleri temsil eden küçük ahşap çıkıntılar bulunmaktadır.

Maskeleri boyamak için geleneksel pigmentler kullanmışlardır. Beyaz renk için öğütülmüş kemik veya boynuz kullanılmıştır, siyah rengi yanmış yağ ve kurumdan ve kırmızı için ise zencefil kullanmışlardır.

Eğrisel siyah, kırmızı ve beyaz renkli desenleriyle, büyük yassı kulaklar dişleri çıkıntı yapan, şişkin gözler ve çıkıntılı burun tipik maske şekilleridir. Bu tür maskeler halkın pirinçle ilgili dikim törenlerinde, tarlaların verimliliği istendiğinde bu maskeler takılarak törenlerde dans edilirdi (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8. Pirinç dikim törenlerinde kullanılan maske örnekleri

Amerika Maske Geleneği

Amerika büyük bir coğrafyayı kapsadığı ve tarih boyunca birçok kültürü bünyesinde oluşturduğu için Kuzey ve Güney Amerika olarak kısaca ele almak gereklidir.

Aztekler, İnkalar, Mayalar ve Kızılderililer Amerika kıtasının eski uygarlıklarıydılar ve maske gelenekleri çok önemli bir kültürel ifade aracı olarak kullanılmaktaydılar. Bu maskelerde başta dini ritüellerde kullanılmıştır. Azteklerde cenaze törenlerinde cenazenin üzerine maskeler yerleştirildiği bilinmektedir. Malzeme olarak deri, bakır, değerli taş ve altın kullanmışlardır (Tur ve Akay. Geçmişten Günümüze Maske,2020).

Kızılderili maskelerinde; renkli tüyler ve yüz boyama sıklıkla kullanılmıştır. Maskeler genellikle ahşaptan yapılmıştır. Birçok bölgede maske yapımında ahşap kullanılmış olması ahşabın organik bir malzeme olmasından dolayı günümüze birçok ahşap maske ulaşamamıştır.

Kızılderililer maskelere metal parçalar, alçı ya da tüyden eklemeler de yapardı. Kuzey Amerika'da Kızılderililerde maske, dini işlevler amacıyla üretilirken, Alaska ve Eskimolar'da sosyal yaşamlarında büyük öneme sahip festival ve bayram kutlamalarında, maskeler üretilip kullanılmaktadır (Kaptan, 1999: 104).

Alaska'da yaşayan Yupikler dansta ve Şamanistlik törenlerde maske kullanırlardı. Yupikler kendi maskelerini oluşturdukları gibi Alaska yerlilerinin maske geleneklerinden de yararlanmışlardır. Maskelerde yalnızca erkek yüzü olarak kullanılırdı. Farklı boylarda maskeler yapmışlardır. Maskelere yüklenen anlamın, başında avlanmanın başarılı geçmesi için kullanılır.

Fotoğraf 9. , Mors ve fok figürleri bulunan tahta Tuunraq maskesi, 1905, Qissunaq, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard Üniversitesi.

Venedik Maske Geleneği

Venedik karnavalı dünyanın en popüler ve geleneksel karnavallarından biridir ve bu karnavalın diğer karnavallardan farklı kılan, maskelerdir.

“1168’de Venedik Cumhuriyeti’nin Aquileia Patriği Ulrico’ya karşı zafer kutlaması olarak başlayan karnaval, 1797’de Avusturya kralı tarafından yasaklanıncaya kadar kutlanmıştır. 1979’da yeniden başlayarak günümüze dek her yıl düzenlenmeye devam etmektedir (Özşahin. 2020).

Venedik maskeleri İtalyan tiyatro sanatı için kullanılan maskeler ve karnavallar için kullanılan maskeler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bu maskeler tiyatro gösterilerinde özel karakterleri ve gelenekleri temsil ederken,

karnavallarda kullanılanlar ise toplumda kabul görmeyen, sosyal durumunu ve kimliğini saklama gereği duyan kişiler için kullanılıyordu. Böylece toplumsal sınıf farklılığı giderilmiş oluyordu (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Toplumda kabul görmeyen, sosyal durumunu ve kimliğini saklama gereği duyan kişilerin kullandığı maske örneği (“Avrupa Rüyası”).

Anadolu’da Maske Geleneği

Neolitik dönemden günümüze kadar Anadolu çok sayıda uygarlıkların yaşadığı bir yer olmuştur. Bu uygarlıklar zaman içerisinde yok olmuş olsa da biliyoruz ki; kültürel etkileşim hep devam etmiştir. Günümüze kadar ulaşamamış örneklerin dışında çok sayıda maske hep Anadolu topluluklarında bazen farklı bazen de benzer amaçlar için kullanılmıştır. Özellikle günümüzde daha çok mimaride kullanılan maskeleri görmek mümkün olmaktadır. Görsel bir mimari elemanı olarak özellikle de Anadolu’da tiyatro yapılarında sıkça kullanılmıştır (Fotoğraf 11). Mimari heykeltıraşlık yanında pişmiş topraktan mask örneklerinin de yer aldığı bu coğrafyalar, antik dönemin bir kültür haritasına önderlik etmektedirler (Durmuş, 2016: 42). Birçok kaynak maskenin tiyatrodaki kullanılmasının Dionysos’la başladığını söyler.

Fotoğraf 11. 10cm boyutunda Terrakota Mask başı, Myrina (Bugünkü Aliğa civarı) MÖ 2. yy., Paris Louvre Müzesi.

Türk Kültüründe Maske Geleneği

Türk kültüründe maskenin belki de ilk görünümünden birine, Yenisey Yazıtları’ndaki 158 korugandan biri olan, Kanmıldıg-Hovu Yazıtı’nın okunuşlarındaki tartışmalarda rastlıyoruz. Güney Sibiry’a’daki Türk boylarına, Yenisey, Kırgızlarına ait mezarlıklara öleni temsilen yüzüne alçıdan şekillendirilmiş maskeler konulurdu. Her mezara bu maskeler konmazdı. Maskesiz mezarlar genellikle yoksul kişilere ait mezarlardı. Bu mezarlara yalın yüzlü denirdi (Taş ve Parlayan, 2020).

Maskeyi giyen kişinin şahsiyetinin değiştiğini hemen hemen her toplumda kabul edildiğini görebiliyoruz.

Dede korkut destanlarında savaşanların hayvan postuna girmiş şeklinde anlatılması, mücadelede çok güçlü bir hayvanın, kendisinden ziyade hakiki özü olan ruhu ilgilendirdiği sebebiyle belki de tinsel bir güç elde edilmek istenmiştir. Ayrıca kutsal hayvanların derileri, ataların ve kutsal ruhların kişiliklerini temsil ediyordu (Gültepe, 2016: 53).

Ritüel maskeleri, ayini icra eden şaman (kam, rahip) tarafından takıldığında, ayini yönetenin ayin içinde farklı hayvanların ve benzeri varlıkların girmesini, onları taklit ederek onlara öykünmesini sağlamaktadır.

(Bağcı,2021). (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12. Bu maskelerin koruyucu atanın ruhunu tasvir ettiğine de inanılmaktadır.

Günümüzde Maske Kullanımı

Günümüzde maske, gerçek kullanım amacının dışında da zengin kullanım alanı bulmaktadır. Maske, tarihsel süreci içerisinde dönemsel amaçlarının dışında çok farklı anlam kazanmış karnavalların, festivallerin, gösterilerin vazgeçilmez plastik unsurları haline gelmişlerdir. Günümüzde protestolar, gösteriler, isyanlar gibi toplumsal hareketlerin gerçekleştirilmesinde kişiler, kimliklerini gizlemek için ya da bu gösterilerde kullanılan çeşitli gazlardan korunmak için maske takmayı tercih etmektedirler.

Hırsızlık amacıyla olan kişilerin yüzlerini kapatmak için maske taktıkları sıklıkla görülmektedir. Metal kaynak işi ile uğraşan kişiler gözlerini ve yüzünü işlem esnasından oluşan parlak ışık ve kıvılcımlardan korumak için kaynak maskesi, tehlikeli gazlardan korunma amacıyla gaz maskesi, polisler kasklardan kalkan maskeleri, oksijen temini için tıbbi maskeler, sağlık çalışanları ve hastalar birbirlerine hastalık bulaştırmaktan koruyan cerrahi maskeler ve daha birçok alanda çeşitli maskeler bulunmaktadır.

Bazı spor karşılaşmalarında eskrim, buz hokeyi, boks vb. spor müsabakalarında darbelere karşı yüzlerini korumak için çeşitli maskeler kullanılmaktadır.

Özellikle son yıllarda bütün dünyanın ve tüm insanların büyük ölçüde etkilendiği, Covid19 salgınında kişiler salgın sorunu ile mücadele edebilmek, virüs bulaşmasını engellemek için yaygın bir şekilde maske kullanmak zorunda kalmıştır.

Maske, turizm sektöründe kültürlerin tanıtılması amacı ile kullanılmasını yanı sıra aynı zamanda hediyelik eşya şeklinde tasarlanıp, pazarlanarak ülke ekonomisine fayda sağlanabilir. Turizmde kültürlerin tanımında katkısı bölgeye gelen ziyaretçilerin, örneğin; Efes Harabeleri ziyaret için gelen turistlere o dönemde kullanılan objeler, görsel şölenler, festivaller düzenlenerek tanım yapılabileceği gibi, hediyelik ürün olarak tasarlanmış maskelerle dönemin tanıtımı yapılabilir. Turizm amaçlı maske yapımında ise kutsallık söz konusu değildir. Bu tür maskelerde, ilk çıkışında içerik kaybolmuş sadece şekilsel bir anı ve hediyelik bir dekoratif eşyaya dönüşmüştür. Bu ürünlerdeki betimlemeler, bazen gerçek anlamlarının dışında kullanılmaktadır. Belki de kişiler bir dekoratif unsur olarak evlerinin duvarına asmayı düşündüğü bir maskenin, dönemindeki kullanılma şeklini öğrendiğinde evinin duvarında olmasını tercih etmeyebileceği bir obje durumuna dönüşebilir.

Günümüz toplumlarında, nesnelere verilen biçimsel değer bir sunuşu şeklini bizlere aktarmaktadır. Anlamdan çok biçim önemli olmaktadır. Biçiminde görünenle arkasında olan içerik çok zaman örtüşmemektedir. Bu da bize günümüzde bir kültürel objenin kullanım şeklini göstermektedir (Rudlin, 2001:46).

Kültürlerin öğretisiyle, kişilerin özellikleri bir araya geldiğinde yeni değişimleri ve özgün üretimleri görmek mümkün olabilir. Sanatçıların yapmış olduğu kültürel ve sanatsal somut ürünler, içinde bulunduğu kültürle doğrudan ilişkilidir. Bu araştırmada elde edilen veri ve düşüncelerden yola çıkarak uygulamalar yapılmıştır. Aşağıda Görselleri yer alan çalışmalar çağdaş seramik sanatında anlatım ögesi olarak maske kullanımı ve yeni tasarımlar başlığı altında toplanmış çalışmalardır. Bu bağlamda “Yüzler, İfadeler, Kimlikler” başlığı altında yapılan uygulamalardan örnekler sunulmuştur (Fotoğraf 13.14.15.16.17).

Yeni maske tasarımlarında insan yüzünün ifadesini betimlemek için belirleyici eleman olarak burun seçilmiştir. Burun yüzün tam merkezinde yüze hakim bir Görsel etki oluşturur ve yüzün şeklini belirler. Yeni tanışmalarda, kişinin yüzünde burun dikkat çeker ve o insan hakkında düşüncelerini belirleyen etkenlerden biri olarak ön plana çıkabilir. İnsan yüzünde en fazla form değişikliği gösteren organın burun olduğunu söyleyebiliriz. Tasarımlarda yüz ifadesinde burunla beraber dudak yapısı üzerinde durulmuştur. Gözlerin nispeten geri planda kalması sağlanmıştır.

Ayrıca analiz yaparken yüzdeki farklılıklara dikkat etmek gerekmektedir. Bu farklılıkların çoğunu yapısında barındıran burundur ve yüzü analiz etmeye öncelikle burundan başlanır. Başın ve yüzün genel yapısı, burun, ağız, gözler, kulaklar insan yüzünün ifadesini belirlemesine rağmen çalışmalarında burun, kişinin karakterini belirleyen ve çalışmalarında ön plana çıkartmaya çalıştığım organ olmuştur.

Fotoğraf 13. Atilla Cengiz KILIÇ, Yüzler İfadeler Kimlikler, Bodrum, 2022

Fotoğraf 14. Atilla Cengiz KILIÇ, Yüzler İfadeler Kimlikler, Bodrum, 2022

Fotoğraf 15. Atilla Cengiz KILIÇ, Yüzler İfadeler Kimlikler, Bodrum, 2022

Fotoğraf 16. Atilla Cengiz KILIÇ, Yüzler İfadeler Kimlikler, Bodrum, 2022

Fotoğraf 17. Atilla Cengiz KILIÇ, Yüzler İfadeler Kimlikler, Bodrum, 2022

Sonuç

Dünya tarihinin başlangıcından beri, insanlar çeşitli nedenlerden dolayı yüzlerini farklı göstermek için maske takmaya ihtiyaç duymuşlardır. Maskeler farklı zamanlarda farklı formda ve farklı kullanım şeklinde belirli bir durum, amaç ve ihtiyaçları karşılamak için yapılmıştır. Bunların arasında en bilinenler, şeytan çıkarma maskeleri, büyücü maskeleri, dramatik maskeler/opera/dans maskeleri, politik ve soyluluk maskeleri, şamanik maskeler, avcılık, moda, film, festival ve tören maskeleri, düğün ve cenaze maskeleri, savaş, sağlık ve ritüel maskeler, politik koruma, kılık değiştirme maskeleri olmak üzere birçok maske çeşidi bulunmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar maske, onu kullanan kişinin yüzünü korur ve doğüstü güçlere karşı ya da maskeyi kullananın korkularına karşı onu çeşitli tehlikelerden koruduğuna inanılır.

Sorulması gereken soru; insanlar neden yüzlerini farklı gösterme ihtiyacı duymuşlardır ve duymaya devam etmektedirler? Bunun cevabını önyargılarda görmek mümkün müdür? Gerçeği saklama ihtiyacı, olduğundan farklı görünme, ön yargılardan kaçınma veya farklı bir önyargı oluşturma isteği gibi insana has öngörüler olabilir. İnsan yüzleri onların kimlikleridir ve karşı tarafa birçok ön bilgi verir. Bu bilgiler çok zaman yanıltıcı da olabilir. Yüzün rengi, ifadesi yaşanan toplumu, coğrafyasını, kişinin psikolojisini, eğitim durumu ve bunun gibi birçok ön yargıyı karşı tarafa aktarır. Bazen pozitif bazen de negatif etki verebilir. Esas olan, yüzlerin arkasını yani ilk anda görünmeyen gerçeği görmek için uğraşmaktır.

Kaynakçalar

- Azizov, V. (2017). ‘‘Tiyatroda Maske Kullanımı: İstanbul Devlet Tiyatrosu Prodüksiyonlarında Son 10 Yılın Örnekleri’’ Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Albayrak, A.ve Özmen, Ö. N. (2009). Turizm Gelişimi ile Kültürel Kimlik Olgusu Arasındaki İlişki: Alaçatı Örneği, 43-50. Bahar, H.İ. Sosyoloji. Ankara: Uşak Yayınları.
- Bağcı, A. (2018). Şamanizm İnancında Ritüel Maskeleri ve Gömü Maskeleri, Türk Dünyası / Turkish World Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Language and Literature Sayı/Issue: 46- ISSN: 1301-0077 Ankara.
- Bennett, M.Y. (2011). Reassessing the Theatre of the Absurd Camus, Beckett, Ionesco, Genet, and Pinter, Palgrave Macmillan, New York.
- Demircioğlu, Z. (2015). İletişim Sürecinde Amaç ve Niyeti Farklılaştıran Egemen Bir Öge Olarak Maske, Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Atatürk İletişim Dergisi., Cilt, Sayı 8, 157 – 182.
- Deniz, G. (2019). Afrika Maskelerinden Hareketle Bireysel Uygulamalar, Yüksek Lisans Tezi, Heykel Ana Sanat Dalı, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Durmuş, Ç. (2016). Batı Anadolu’daki Tiyatro Maskeleri, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Programı.
- Gültepe, G. (2019). Türk Kültür ve Medeniyetinde Metaforik Bağlamında Oyun-İnanç ve Maske, International Balkan University, Macedonia-Ankara/Türkiye.
- Güner, Y. (2006). ‘‘Dünya Maske Geleneklerine İfadeye Katkıları Açısından Bir Bakış’’. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi.
- İndirtaş, Z. (2004). Dionysos Tanrının Maskesi ya da Maskenin Tanrısı, Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi, Sayı: 5.
- İşletme Fakültesi Dergisi, (2018). Cilt 19, Sayı 1, s.129-150.
- Kaptan, Ö. (1999). Maske Geleneği. <https://scholar.google.com/>
- Özşahin, E. (2020). Maskeler Nasıl Ortaya Çıktı? <https://www.sanatatak.com/view/maskeler-nasil-ortaya-cikti>.Erişim:12.06.2022
- Rudlin,J. Commedia dell’ARTE Oyuncunun Elkitabı, Çev: Ezgi İpekli, İstanbul, Mitos Boyut Yayınları, Tiyatro/Kültür Dizisi 38, 2001.
- Sözen, E. (1991). Sosyal Kimlik Kavramının Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Bir İncelemesi. Journal of Sociological Studies Sosyal Konferansları Dergisi, (23), 93-108.
- Taş, T. ve Parlayan, A. (2020). Atlas Dergisi, Sayı: 332.

İnternet Kaynakları

Almelek, Ester. https://dergi.salom.com.tr/haber-341-tarih_boyunca_maskeler.html

Erişim: 11 Haziran 2020

Bagcı,A.(2021) ,<https://www.gzt.com/nihayet/turk-kulturunde-rituel-ve-gomu-maskeleri-3580860>

Türk Bil Kurumu "Kültür,Obje,Maske" Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 12.06.2022).

History/history-of-egyptian-masks.”[http://www.historyofmasks.net/mask- /](http://www.historyofmasks.net/mask-/). (Erişim: 20. 06.2022).

<https://www.sanatatak.com/view/15-milyon-dolarlik-covid-19-maskesi> (Erişim:11.07.2022).

https://stringfixer.com/tr/Intangible_Cultural_Property_%28South_Korea%29 (Erişim: 11.07.2022).

Vikipedi, özgür ansiklopedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Yupik_maskeleri (Erişim: 19.07.2022).

Arsoy.T, <https://www.bilgiustam.com/afrika-maskelerinin-tarihcesi/> (Erişim: 25.05.2022).

“Pekin Opera maskeleri” <http://cnto.org.uk/about-china/the-culture-1/beijing-opera.html> (Erişim: 14.05.2023).

Kavrakoğlu,F.(14Mayıs 2019) <https://kavrakoglu.com/tiyatroda-maske-kullanimi-1/> (Erişim: 12.05.2023).

Korean mask, www.antiquealive.com/Blogs/Korean_Mask.html <https://> (Erişim: 25.01.2023).

Tur.B ve Akay,Y.Geçmişten Günümüze Maske,(2020) <https://10layn.com/gecmisten-gunumuze-maske/> (Erişim: 25.05.2022).

Avrupa Rüyası,<https://www.avruparuyasi.blog/venedik-maskesinin-hikayesi-ve-venedik-karnavali.html> (Erişim: 17.08.2022).

Fotoğraf Kaynaklar

Fotoğraf 1. <https://www.sanatatak.com/view/maskeler-nasil-ortaya-cikti> (Erişim: 12.06.2022).

Fotoğraf 2. <https://www.sanatatak.com/view/maskeler-nasil-ortaya-cikti> (Erişim: 12.06.2022).

Fotoğraf 3. https://stringfixer.com/tr/Mask_of_Tutankhamun (Erişim:20.06.2022).

Fotoğraf 4. <https://yargb.blogspot.com/2017/02/african-ceremonial-masks.html> (Erişim: 25.05.2022).

Fotoğraf 5. <https://www.atlasdergisi.com/gundem/her-cagda-maske.html> (Erişim: 30.05.2022).

Fotoğraf 6. http://mustafaasir.blogspot.com/2016/04/antik-yunan-tiyatrosunda-maske_15.htm (Erişim: 30.05.2022).

Fotoğraf 7. https://stringfixer.com/tr/Intangible_Cultural_Property_%28South_Korea%29 (Erişim: 11.07.2022).

Fotoğraf 8. (Kerlog, 2017: 41- 44).

Fotoğraf 9. https://tr.wikipedia.org/wiki/Yupik_maskeleri (Erişim: 19.07.2022).

Fotoğraf 10. <https://ozhanoturk.com/> (Erişim: 20.07.2022)

Fotoğraf 11. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dionysos_mask_Louvre_Myr347.jpg (Erişim:11.08.2022).

Fotoğraf 12. <https://www.gzt.com/nihayet/turk-kulturunde-rituel-ve-gomu-maskeleri-3580860>

Fotoğraf 13. Atilla Cengiz Kılıç

Fotoğraf 14. Atilla Cengiz Kılıç

Fotoğraf 15. Atilla Cengiz Kılıç

Fotoğraf 16. Atilla Cengiz Kılıç

Fotoğraf 17. Atilla Cengiz Kılıç